

Suomalais-ugrilainen kansatiede tietään etsimässä.

Virkaanastujaisesityelmä 11. lokakuuta 1950.

Suomalais-ugrilaisen kansatieteen alan, tehtävät ja metodin määritteli E. N. Setälä esitelmässään¹ Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikokouksessa 2. joulukuuta 1911. Virikkeen tähän aiheeseen hänelle oli todennäköisesti antanut samana vuonna C. V. Hartmannin ruotsintamana ilmestynyt Alfred Cort Haddonin kirjanen »Etnologien, dess mål och uppgifter», joka oli jo 1904 ilmestynyt St Louisin maailmannäyttelyn pöytäkirjoissa ja pari vuotta myöhemmin Cambridgessä erillisenä kirjasena »Ethnology, its scope and problems». Toisena vaikuttimena Setälällä oli Uno Taavi Sirelius väitöskirja »Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern» (1906), ja tutkimus »Die primitiven Wohnungen der finnischen und ob-ugrischen Völker» (1906—1911), joiden laajuus ja kauas ulottuvat vertailut tehosivat Setälän lennokkuudelle ja suuruudelle alttiiseen mieleen. Sirelius oli tutkimuksillaan osoittanut suomalais-ugrilaisen kansatieteen erikoislaadun ja mahdollisuudet. Hän oli runsaaseen materiaaliinsa soveltanut typologisen, luonnontieteelliseen kehitysoppiin pohjautuvan historiallis-geneettisen metodin, uloimpana päämääränä saada selville kanta-kansan käyttämät sulkukalastusvälineet ja rakennukset osoittamalla niiden geneettistä kehityskulkua suomalais-ugrilaisilla kansoilla. Sireliuksen oppisisänä ja tutkijatoverina oli vuosina 1897—1898 ollut nuori unkarilainen kansatieteilijä, alkuopinnoiltaan maantieteilijä, voimakas János Jankó. »Opettajan säännöllisyydellä hän eritteli», Sirelius kirjoittaa tämän 35-vuotiaana kuolleen mainion tutkijan muistosoanoissa, »vertailevan tutkimustapansa, jolla hän tahtoi seurata sukumme kansatieteellisten ainesten kehitystä alhaisimmalta asteelta, jota ostjakit edustivat, kautta väliasteiden kehittyneimmille asteille, joita edustivat madjarit ja suomalaiset. Sellaista sukumme kansatieteen historiaa varten keräsi hän kunkin heimon alalta satoja ja tuhansia sarjoittain järjestettyjä, kalastusta, metsästystä,

¹ E. N. SETÄLÄ Kansatieteestä ja sen tehtävistä (L'ethnologie et son objet) SUSA 29a.

karjanhoitoa, maanviljelyä, miesten ja naisten käsitöitä, koristeita ym. valaisevia kuvia, joista vanhat ja lainatut muodot astuvat silmiin.»¹

Esitelmässään Setälä ei ilman muuta yhtynyt Haddonin tieteellisiin kategorioihin, vaan kohdisti niihin melkoista kritiikkiä. Sen sijaan päämäärät ja menetelmät eivät herättäneet hänessä vastaväitteitä, so. hän hyväksyi tuon englantilaisen kulttuuriantropologisen suunnan kehityso pillisen linjan, joka Edward Westermarckin välittämänä oli Suomessa muutenkin tuttu ja arvostettu. Samalta taholta oli Jankókin saanut voimakkaimmat vaikutteensa opiskellessaan vuosina 1890–1891 Englannissa ja Ranskassa. Näillä matkoilla maantieteilijästä tuli kansatieteilijä.

Kansatieteen eli etnologian sanan laajimmassa merkityksessä Setälä määritteli tieteeksi »siitä kulttuurista, jonka ihminen yhteisön (perheen, heimon, kansan) jäsenenä on luonut». Mutta »käytännössä», hän huomautti, »etnologia rajoittuu ns. primitiivisen kulttuurin tutkimiseen, antaen nimenomaan kulttuurihistorian nimellä kulkevan tieteen jatkaa». Mitään olennaista rajaa ei kuitenkaan ole primitiivisen ja kehittyneemmän kulttuurin välillä, joten kansatieteen ja kulttuurihistorian raja on horjuva seurattaessa kehitystä ylöspäin. Käytännössä Setälä katsoi kuitenkin näiden tieteenhaarojen pysyvän selvästi omilla aloillaan, koska »etnologia koettaa ensi sijassa tutkia inhimillisen kulttuurin alkujuurta». Etnologian piiriin Setälä luki myös arkeologian, joka on muinaisajan etnografiaa eli säilyneiden esineiden tutkimusta, sosiologian, »joka tutkii inhimillisen yhteiselämän ilmiöiden kehitystä pitäen silmällä inhimillisen yhteiskunnan synnyn ja kehityksen selvittämistä», ja filologian eli »kielen ja yleensä kielellisten tuotteiden tutkimuksen niiden kulttuurimerkityksen kannalta». Viimeksi mainitun piiriin hän laski myös kansan muistitiedon eli kansantietouden, mikäli se on kielelliseen muotoon pukeutunut, siis mm. folkloren.

E erityisen suomalais-ugrilaisen kansatieteen oikeutusta Setälä perusteli seuraavasti: »Se tosiasia, että määrättyt kansat tänä päivänä puhuvat jotakin suomalais-ugrilaista, yhteisestä suomalais-ugrilaisesta kantakielestä polveutuvaa kieltä, on riittävä antamaan varmuuden siitä, että nämä kansat ovat kieliyhteyden ajoilta perineet ja mukanaan tuoneet muutakin kulttuuria kuin kielen. Tutkimalla tuota kulttuuria, josta kieli on yksi osa, mutta joka on ulottunut kaikille muinaisen elämän aloille, me tahdomme tuoda osamme ihmisen, luonnon valtiaaksi pyrkivän, kulttuuriin kohoutuvan ihmisen historian tuntemiseen.» Väläyttäen vielä näkyviin suomalais-ugrilaisen ja samojedilaisen kielisukulaisuuden todistettavuutta

¹ Suomen Museo 1902, s. 35.

Setälä saattoi innostuneena lausua, että tuo sukulaisuus avaa mahdollisuuden luoda katseen paljon kauemmaksi muinaisuuden hämääseen, kuin mihin voimme nähdä vain suomalais-ugrilaisen etnologian avulla. »Tätä tietä eteenpäin kulkemalla me varmaan saatamme antaa merkittävän lisän yleiselle kansatieteelle ja tieteelle ihmisestä yleensä», hän lisäsi toivehikkaana.

Metodisiin seikkoihin Setälä ei paljonkaan puuttunut. Hän vain huomautti: »Me olemme siis selvillä siitä, että tuo työ, tuloksen saavuttamista varten, mikäli se on saavutettavissa, on ennen kaikkea tehtävä metodillisen yksityistutkimuksen merkeissä, tutkimuksen, joka selvittää pienempiä ryhmiä, mutta tarkoin silmällä pitäen historiallis-geneettisen tutkimuksen nykyisiä ja vastaisia tarpeita ja vaatimuksia ja milloinkaan päästämättä tutkimuksen suurta ja yleistä päämäärää silmistä.» Erityisesti esineellisellä kansatieteellä eli etnografialla, kuten Setälä halusi etnografia-käsitteen määriteltävän, hän katsoi aineksen laadun takia olevan oman tutkimusmenetelmänsä, joka on ns. typologinen metodi. Ja tärkeimmäksi silloisen polven tehtäväksi Setälä ilmoitti aineksien keräämisen: »Nykyiselle polvelle on pidätetty aineksien pelastamisen työ, aineksien, joita ilman ei kansatiede ole voiva päämääräänsä saavuttaa.»

Olen näin laajasti selostanut E. N. Setälän esitelmää kahdesta syystä: Setälä loi esitelmällään teoreettisen pohjan erityisen suomalais-ugrilaisen kansatieteen oppituolin perustamiselle Helsingin yliopistoon, ja toiseksi Setälän ja U. T. Sireliuksen, ensimmäisen suuren suomalais-ugrilaisen kansatieteen edustajan, ajatukset kävivät näissä peruskysymyksissä täysin yhteen. Voidaan sanoa, että Suomessa johtavien tutkijain piirissä vielä 1910-luvulla oli suomensukuisista kansoista vallitsevana evolutionistinen käsityskanta lähes samantapaisena, miksi sen saksalainen metodisen kansatieteellisen tutkimuksen perustaja Adolf Bastian oli eri yhteyksissä 1860-luvulta lähtien muovailnut Suomalais-ugrilainen kantakansa oli siis muodostanut oman kulttuurisen kehityskeskukseksi, joka aikojen kuluessa oli omalla voimallaan edelleen kasvanut ja varttunut aivan kuin jokin orgaaninen yksilö.

Varsin jyrkästi tämän katsantokannan toi esille Sirelius saman kymmenluvun lopulla (1919) ilmestyneen laajan »Suomen kansanomaista kulttuuria»-teoksen toisessa johdantoluvussa. »Suomalais-ugrilaiselle kansatieteelliselle tutkimukselle», hän kirjoitti, »tarjoaa suuria mahdollisuuksia se, että sen esineenä olevat kansat edustavat erilaisia kulttuuriasteita, koska nimittäin alemmilla tasoilla olevien kansain olot ovat omiaan valaisemaan pitemmälle ehtineiden aikaisempaa elämää» (s. 16). Varsinaisesta tutkimusmenetelmästä hän samassa yhteydessä sanoi: »Aineellisen kulttuurin tutki-

muksena käyttää kansatiede samoinkuin arkeologiakin typologista menetelytapaa: määrätyn esineen eri muodot asetellaan sarjoihin siinä järjestyksessä kuin niiden luullaan toisistaan kehittyneen. Esinemuotojen, tyyppien, keskinäisen ikäsuhteen määrittämisessä on apuna ennen kaikkea se yleinen näkökohta, että kehittyneempi muoto on nuorempi ja vähemmän kehittynyt eli primitiivisempi vanhempi. Pyyntineuvoista puhuttaessa tämä näkökohta ilmenee määrätyn pyydyksen etevämmän tai huonomman pyyntikelpoisuuden eli ottavuuden arvostelemisessa.» Hiukan myöhemmin hän jatkoi: »Kun yhteisestä kantakansasta polveutuvien ja siis yhteistä kulttuuriperintöä säilyttävien eri kansojen keskuudesta saatu aines on sarjoitettu, todetaan joskus toisen kansan sarja jatkoksi tai aluksi toisen kansan sarjalle tai että sarjat kaukaistakin sukua toisilleen olevissa kansoissa ovat toisiaan vastaavia». Tämä perin luontevalta tuntuva ja maallikonkin järkeen käypä tutkimusmenetelmä koski siis aineellista kulttuuria, mikä tuli v. 1921 perustetun suomalais-ugrilaisen professorinviran¹ keskeisimmäksi oppialaksi. Mutta kansatieteellisen aineiston perusteella

¹ Yliopistolliseksi oppiaineeksi Helsingissä suomalais-ugrilainen kansatiede tuli, kun U. T. Sirelius 1906 nimitettiin tämän aineen dosentiksi. Marraskuussa 1917 prof. Kustavi Grotenfelt esitti yliopiston hist.-kiel. osastolle, että dos. S. kiinnitettäisiin pysyvästi yliopistoon ja nimitettäisiin ylimääräiseksi professoriksi. Kilpailussa Grotenfeltin ehdotus hävisi. Kun sama osasto seuraavana syksynä asetti komitean ehdottamaan ja valmistelemaan uusien professorinvirkojen perustamista, niin vain kaksi komitean jäsentä (Heikki Paasonen ja J. H. Vennola) ehdotti perustettavaksi muiden rinnalle myös oppituolin, jonka ala olisi »finsk-ugrisk och jämförande ethnologi». Osastossa 27. 11. 1918 ehdotus ei liioin saavuttanut laajempaa kannatusta — varauksitta siihen edellisten lisäksi yhtyivät vain Castrén, Ojansuu ja Kaarle Krohn —, joten virkaa ei mainittu niiden joukossa, jotka konsistori 9. 4. 1919 päätti hallitukselle esittää perustettaviksi. Mutta ilman yliopiston suositusta hallitus esitti sitä ja paria muuta professorinvirkaa varten määrärahan v:n 1920 tulo- ja menotuloon. Valtiovarainvaliokunnassa määräraha kuitenkin pyyhittiin, minkä johdosta Niilo Liakka esitti vastalauseensa, jossa mm. sanottiin: »Säästäväisyys, mikä käytännöllisen hyödyn' vuoksi luulee voivansa sivuuttaa teoreettiseen tieteelliseen sivistykseen sisältyvän voimatekijän, on lyhytnäköistä, etenkin meidän kansan asemassa... Suomen ja pohjoismaiden muinaistieteen sekä suomalais-ugrilaisen kansatieteen edustusta johtavassa korkeakoulussamme saanee katsoa paitsi kansallisen sivistyksemme tarpeeksi myös sen kansainvälisen velvoituksen täyttämisen edellytykseksi, minkä uusi asema meille asettaa.» Eduskunnassa 1. 3. 1920 Liakan vastalause kokosi vain 60 ääntä. Kun Liakka samana vuonna tuli opetusministeriksi, hän ajoi asian päätökseen. Eduskunta myönsi varat, ja 1. 7. 1921 annettiin asetus (N:o 185), jolla perustettiin mainitut professorinvirat (Asiakirjoja yliopistoasioissa 1918, N:o 2, ss. 11—14; Valtiopäivät 1919: Asiakirjat III, Valtiovarainvaliokunnan mietintö N:o 14, s. 210, Pöytäkirjat III, ss. 2286—2294). Dosentti Sirelius nimitettiin kutsuttuna suomalais-ugrilaisen kansatieteen professoriksi 4. 11. 1921 (Kutsu kuulemaan... U. T. Sirelius... 15 p:nä helmikuuta 1922).

se ei ollutkaan yhtä luontevasti toteutettavissa kuin esihistorian. Tarvit-
tiin ns. jälkielänteitä eli jäänteitä (survivals), joilla kehityssarjat tilkittiin
tai joiksi liian »primitiiviset» muodot tarvittaessa selitettiin. Kehityssarjan
osia sitten poimittiin mielivaltaisesti eri tahoilta, joten saman sarjan eri
osaset saattoivat olla paikallisesti hyvinkin kaukana toisistaan. Vaikeu-
detta saatettiin esim. Tenojoelta tunnettua lohenkalastusmenetelmää ver-
rata joltakin Obin lisäjoelta tunnettuun menetelmään ja tehdä näiden
perusteella varsin kaukaiseen menneisyyteen ulottuvia päätelmiä. Kehitys-
sarjoista tuli näin vain todellisuutta vastaamattomia ajatusrakennelmia.

Mutta realistisena ja tarkkasilmäisenä tutkijana Sirelius joutui kiin-
nittämään huomiota myös kulttuurilainoihin. Mainitussa johdantoluvussa
hän jo esitti metodisena seikkana aina tarkasteltavaksi mahdollisuuden,
että ilmiö on levinnyt asianomaisten kansojen asuma-alueen ulkopuolella
olevasta kulttuurikeskuksesta. Omaperäisyys on usein todettavissa vain
filologisin keinoin. Varsinkin teoksensa toisessa osassa Sirelius yhä
useammin osoittaa kotoiset ilmiöt kulttuurilainoiksi milloin ylemmiltä
säädyiltä, milloin ulkomailta. Siten hän tavallaan toteutti Fr. Ratzellin
kulttuurilainateoriaa Bastianin evoluutioteorian vastakohtana; tämä kui-
tenkin niin ymmärrettynä, että meillä Suomessa samoin kuin Skandinavian
maissa on oltu haluttomia muodostamaan varsinaisia »koulukuntia», jotka
edeltä päin laadittujen kaavojen mukaan ratkovat etnologisia kysymyksiä.
Esimerkiksi käsitys kulttuurin lainautumisesta oli jo aikoja ennen Ratzellin
taisteluhuutoa hyväksytty ja käytetty pohjoismaisten arkeologien piirissä
ja oli meikäläisille tutkijoille — myös filologeille — varsin tuttu seikka.

Tutkijankaarensa yhä kohotessa Sireliuksen silmä teroittui ja ote
vapautui liian ohjaavista ennakkoteorioista. Tämän kirjoittajalle hän
antoi vain yhden metodisen neuvon, mutta se oli hyvä ja samalla erittäin
kuvaava hänen viime vuosilleen. Sanat kuuluivat: »Työ tekijäänsä neuvoo.»
Varsin luonteenomaista Sireliuksen tutkijanolemukselle ja kehityskyvylle
oli hänen viimeinen kirjoitelmansa. Siinä hän vanhan pystysuoran perin-
teen ohella erityisesti tähdensi sekä maantieteellisten seikkojen että kult-
tuurilainojen merkitystä, mutta joutui sanomaan tähän tapaan: Aavista-
mattaan kansatieteilijä tulee yllättävien tosiasian eteen, kuten tämän kir-
joittaja saadessaan käsiinsä skoonelaisen huntulaitteen, joka on ihmeteltä-
vässä määrässä karjalaisen hunnun ja tukkalaitteen kaltainen. Kuinka
tämä on selitettävä? Mitä tietä ovat skoonelainen ja karjalainen huntu su-
kua keskenään? Missä on ollut vaelluskeskus?¹ — Sireliuksen kysymysten
ymmärtämiseksi on syytä muistaa, että hän oli jo 1915 verrannut karja-

¹ U. T. SIRELIUS Suomalais-ugrilainen kansatiede. Valvoja-Aika 1929, s. 112.

laista huntua sykeröineen muromalaisalueen 1000-luvun haudoista Okan alajuoksulta tavattuihin hiuslaitteisiin, joiden varhaisimman asteen muodostivat obinugrilaiset päällystetyt palmikot.¹

Selvältä, johdonmukaiselta tieltä oli jouduttu haaraiselle metsäpolulle. Oli suunnaton tappio, että U. T. Sirelius kuoli keskellä suurisuuntaisten tutkimustensa jäsentelyä parhaassa miehuuden iässä 1929.

Niin kauan kun kansatieteellinen tutkimuksemme pysyi museokokoelmien piirissä, oli tuollainen kehityssarjoihin järjesteleminen ja tyyppittelyminen mitä luonnollisinta; se johtui siitä, että vanhemmat museokokoelmat valtaosaltaan ovat kansan taiteen tuotteita: värikkäitä pukuja, kauniita kudonnaisia, ornamentein ja leikkauksin koristettuja puuesineitä, taiteikkaita metallitöitä, koruja eli elämän juhlapuoleen — lähinnä häihin — liittyvää kalustoa, siis silmäkoreaa muotitavaraa, jonka täytyy alati muuttua, jotta sen efektiivisyys, uutuuden viehätys, sanalla sanoen muodikkuus säilyisi. Tässä esineistössä on voitu seurata pienimpienkin yksityiskohtien muuntumista, jonkin koukeron suoristumista tai jatkuvaa vääristymistä taikka sen kasvamista tai kutistumista, ja näiden yksityisseikkojen nojalla on sitten voitu asettaa esineet suhteelliseen ikäjärjestykseensä. On voitu seurata, miten eläinornamentit muuntuvat tuntemattomiksi geometrisiksi kuvioiksi ja nauhakoristeiksi tai miten akantuksen lehtisommitelma vaihtuu nauhaornamentiikaksi ja tyylitellyiksi kouke-roiksi tai — ottaaksemme esimerkin naisten pukujen alalta — miten karjalaisnaisen verraten kookasta tukkasykeröä lopuksi edustaa vain pieni vitsavaulo, joka sekin on päälaelta siirtynyt hiusmartoon.

Mutta tällaiset tutkimuksen kohteet muodostavat vain kapeahkon alan arkeologian ja kansatieteen työsaralla, tuollaisen sunnuntaipuolen, mihin kuuluvilla esineillä ei ole varsinaista elinkeinollista, taloudellista merkitystä siinä mielessä, että ne sellaisinaan kelpaisivat teknillisiksi tuotantovälineiksi. Niillä on vain joko esteettinen tai usein myös maaginen merkityksensä ja arvonsa ihmisten elämän vaiheissa. Tästä johtuu, että ne ovat varsin herkkiä ulkonaisille muutoksille.

Mutta tykkäänään toisin on asian laita, kun siirrytään tästä inhimillisen kulttuurikaluston sunnuntaipuolesta jokapäiväisen arkielämän tarvitsemiin ja sitä ylläpitäviin tuotantovälineisiin, työkaluihin, kulkuneuvoihin ja niiden tekniikkaan. Esineen esteettisesti kauniilla tai efektiivisellä ulkonäöllä ei enää ole mitään merkitystä; sen käytännöllisyys ja tehokkuus ovat yksin ratkaisevia. Ja usein se, mikä on käytännöllistä, on samalla kaunista, ainakin jos katselee asiaa maalaisen isäntämiehen näkökulmasta.

¹ U. T. SIRELIUS Suomen kansanpukujen historia. SUSA 31, s. 36—37.

Tällaiseen esineistöön ei enää sovi tuo tavanomainen järjestely säännöllisiin tyyppi- ja kehityssarjoihin, vaan niissä tulee määrääväksi funktio ja ympäristö. Tietysti kullakin tuotanto- ja tarve-esineellä on takanaan oma pitkä kehityshistoriansa, mutta luonteeltaan tuo kehitys on aivan toista kuin juuri hahmottelemani koriste-esineiden kehitys. Työkalut, pyyntivälineet, kulkuneuvot, asunnot ovat sidon naisia, koriste-esineet v a p a i t a. Jos edelliseen kuuluva esineryhmä pakotetaan yhteiseen typologiseen sarjaan, joudutaan tekemään väkivaltaa ja saadaan väärä kuva, ellei oteta huomioon kaikkia mahdollisia tekijöitä, koko funktiota, se on tekniikkaa, käyttäjiä, ympäristöä, tarkoituksenmukaisuutta, mihin kaikkeen vielä paikalliset historialliset seikat ovat olleet eri tavoin vaikuttamassa.

Esitin 1935 tällaista tutkimuskohteiden kahtiajakoa.¹ Esimerkit, joilla todistelin uskonkappaleiksi muuttumassa olevien kehityssarjojen mahdottomuutta, olivat kulkuneuvojen, pyyntivälineiden, maanviljelyksen ja primitiivisten asumuksien alalta. Myöhemmin olen yhä enemmän vakuuttunut tarkoituksenmukaisuuden valtavasta merkityksestä sekä tekniikan ja ympäristön vaikutuksesta. Minulla oli pari vuotta sitten tilaisuus esittää historiallis-kielitieteellisen osaston jäsenille esimerkki ikivanhan nuolen alalta. Saatoin mielestäni kyllin vakuuttavasti osoittaa, että monet suomalais-ugrilaisilla ja samojedikansoilla tavattavat nuolityypit eivät muodosta yhteistä kehityssarjaa vaan että useat tyypit ovat suhteellisesti yhtä ikivanhoja ja että kunkin tyyppin muodon määrää yksinomaan tarkoitus, se mitä nuolella ammutaan ja missä sitä käytetään, so. ammutaanko vesilintuja kaislikkorannoilta, teeriä puusta, turkiseläimiä, suurriistaa tai käytetäänkö nuolta talvella vai kesällä asetusjousessa.² Mainioita lisäesimerkkejä voisi luetella mm. lohenkalastuksen alalta ottamalla tarkastuksen kohteeksi samalla kertaa vaikkapa Kemijoen seudut sen suulta yläjuoksulle saakka, jolloin havaitaan, että jokainen kalastamo poikkeaa toisestaan mutta ei kehityssarjan osana: jokaisessa niistä on pyydysongelmat ratkaistu ottaen nerokkaasti huomioon vain virran voimakkuuden ja pohjan laadun luomat parhaat edellytykset lohen eksyttämiseksi pyydykseen, mihin kaikkeen luovat lisäpiirteitä 1500-luvulta lähtien verotusolot ja keskinäiset sopimukset. Suhteellisesti yhtä suuria neroja kuin Newton ja Edison on elänyt tietenkin jo tuhansia vuosia sitten. Mikä tavaton elämisen varmistus eräissä yhteiskunnissa oli esimerkiksi viheltävän nuolen keksiminen: sillä saatiin ohikiitävä vesilintuparvi laskeutumaan ja sukelta-

¹ Kansatieteen tutkimuskohteista ja -menetelmistä. Vir. 1935, ss. 333—341.

² Über die obugrischen und samojedischen Pfeile und Köcher. SUST 98, ss. 343—384.

maan veteen sopivan ampumamatkan päähän. Ja varmaan juuri nälkä, kylmyys, vihollinen on pakottanut nuo keksijäkyvyt esiin, kuten nykyisin suurimmat keksinnöt tehdään sotaa ja varustautumista silmällä pitäen.

Sama kahtiajako kuin aineelliseen kansanomaiseen kulttuuriperintöön on sovellettavissa tai tutkijan on pakko metodisessa mielessä soveltaa myös henkiseen perinteeseen: toinen puoli muodostaa ajanvietteohjelmiston, toinen on kiinteästi sidoksissa tiettyihin tilanteisiin ja paikallisuuteen. Edellinen vastaa aineellisen puolen koruja. Siten runojen säkeet voivat vapaasti laulajan suussa muuttua ja liittyä uusiin yhteyksiin; sadut voivat pidetä ja lyhentyä, kaskut saada uusia sovellutuksia jne. Mutta toisin on jälkimmäisten laita. Selvittääkseni, mitä tilanteesta riippuvalla henkisellä perinteellä tarkoitan, otan esimerkin ja valitsen sen reunalta, mahdollisimman läheltä kielitiedettä.

Useimmat tietävät, että on sopimatonta mainita petoeläimiä oikeilta nimiltä: karhua puhutellaan mesikämmeneksi, sutta pitkähännäksi jne. Miksi näin on meneteltävä, siihen on jo kauan sitten annettu helppo vastaus: eläimet kuulevat ihmisen puheen ja kostavat, tai ihminen varoo loukkaamasta alkuvoumaisten olentojen valtapiiriä. Selitys ei enää päde, kun huomaamme, että sama emäntä, joka ei koskaan karjan varausloitsua lukiessaan lausu sanaa *karhu* eikä muutenkaan tiettyinä aikoina ilmaise karhun vakinaista nimeä, saattaa kuitenkin illalla kertoa oikein nimityksin lapsille satua *ketusta* ja *karhusta*. Omituista on myös, että jäniksen oikea nimitys on tabu, mutta vain silloin kun ollaan aterialla tai virittämässä ansaa. Silloin jänis on *vilja*, *pyörösilmä*, *jussi* jne., muulloin yksinkertaisesti *jänis*. Edelleen liiviläinen käyttää verkosta *veřgš*-nimeä vain maalla, merellä se on *spa'il*. Varsin merkillinen on jääkieli, jota hylkeenpyytäjät puhuvat. Sen kiertoilmaukset eivät rajoitu vain pyynnin kohteisiin ja välineihin, vaan melkein kaikkeen. Ei esim. voida käskä: »Pane suola pataan!», vaan komennetaan: »Rakeet vaskeen!»; kun kehoitetaan makuulle, sanotaan: »Pannaan muru kupeelleen!» jne. Tämän tapaisia esimerkkejä olisi helppo poimia lisää R. E. Nirvin rikassisältöisestä väitöskirjasta¹, vaikka siinä käytettyä aineistoa ei tietenkään ole alkuaan koottu mainitunlaisia tilanteita erityisesti silmällä pitäen. Mutta aitoja esimerkkejä tutkittaessa kiintyy huomio siihen, että sanankiellon aiheuttaa aina lähinnä se tilanne, missä ollaan. On helppo huomata, että kyseessä eivät voi olla kuulevat ja ymmärtävät eläimet, vihamieliset demonit, vainajat, eläinmaailman ja kristinuskon vastakohtaisuudet, meren ja kodin piirin välinen vihamieli-

¹ Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Hki 1944.

syys tai jokin muu yksityistapaukseen jotenkuten sopiva selitysyriytyksen määrittelemä ilmiö, vaan kyseessä on yksinkertaisesti tuo psykologiselta pohjalta nouseva käsitys erityisesti salaperäisestä, persoonattomasta maagisesta voimasta, josta 1930-luvulta lähtien on etnologien piirissä käytetty irokeesin kielestä saatua nimitystä *orenda*, aikaisemman melanesialaisen *mana*-termin asemesta. Suomensukuisissa kielissä sitä tarkoin vastaa *väki*, jolla murteissamme ja kaikissa sukukielissä on voiman, erityisesti salaperäisen voiman merkitys. Orenda-väki on kuin sähkölataus, jota on latenttina kaikkialla. Lisäksi sillä on taipumus konsentroitua tiettyihin tavallisuudesta poikkeaviin tilanteisiin, jolloin se voi vaikuttaa joko edistävästi tai vahingoittavasti ihmisen toimiin etenkin elinkeinojen alalla. Milloin tilanne on sellainen, että on syytä pelätä orendan vahingollista vaikutusta, silloin tulee kysymykseen mm. sanojen kiertäminen ja muut tabu-ilmiot. On perin mielenkiintoista panna merkille, miten meillä tässä suhteessa pätevät samat lait kuin jossakin aivan toisen kansan parissa muualla maailmassa, mihin meillä ei ole minkäänlaista geneettistä yhteyttä. Samalla saatamme todeta, miten tältä pohjalta saadaan kirkasta valaistusta tiheään enteiden ja uskomusten ryteikköön. Tähän seikkaan ei kuitenkaan tässä yhteydessä ole mahdollista enempää puuttua.

Näin tarkastellessamme aineellista ja henkistä perinnettä funktion ja tilanteen näkökulmasta olemme etäänntyneet kokonaan kielelliseltä suomalais-ugrilaiselta kannalta, sillä eihän tarkoituksenmukaisuus missään kysy, mitä kieltä kulttuurielmentin käyttäjä puhuu, ja ympäröivä luonto Lapin tuntureilla, Suomen järvillä, Keski-Venäjän lehdossa, Unkarin aroilla, Luoteis-Siperian suojokialueella poikkeaa vastakohtaisuuteen saakka toisistaan; lisäksi ihmisen sielullinen rakenne on kielestä riippumatta hyvin samanlainen eri puolilla maailmaa, joten psykologiselta pohjalta nousevat ilmiöt kohtaavat tutkijaa hyvin samanlaisina. Päädymme siis siihen, ettei ole erityistä suomalais-ugrilaista, saati suomalais-samojedilaista kulttuuria, eikä siis voida puhua suomalais-ugrilaisesta kansatieteestä samassa mielessä kuin suomalais-ugrilaisesta kielitieteestä, siis sellaisena, joksi Setälän mainituksessa esitelmässään ja vielä 1926 »Suomen suku» -teoksessa (I, s. 20—22) luonnehti. Voimme kainostelematta sanoa, että tuskin yhdenkään suomalaisen kansankulttuurin ilmiön, esineen tai asian, tavan tai uskomuksen historia ja alkuperä selviää tutkimalla sitä yksinomaan suomalais-ugrilaisessa perspektiivissä.

Käytännössä voimme kuitenkin puhua suomalais-ugrilaisesta kansatieteestä kahdesta perustavasta syystä.

Ensinnäkin suomalais-ugrilainen kansatiede operoi suomalais-ugrilaisella aineksella. Vanhemmilta tutkija- ja kerääjäpolvilta olemme saaneet

mittaamattoman arvokkaana perintönä suurenmoiset suomalais-ugrilaiset kokoelmat, joiden hyväksikäyttö suomalaisessa ja yleisessä kansatieteessä on suomalaisten tutkijain esikisoikeus ja velvollisuus. Meillä on kansallismuseoomme ja arkistoihimme talletettuna August Ahlqvistin, Axel Olai Heikelin, Heikki Paasosen, K. F. Karjalaisen sekä ennen kaikkea U. T. Sireliuksen, Artturi Kanniston, Kai Donnerin ja Toivo Lehtisaloon — kaikki tämän yliopiston opettajia — ainoalaatuiset kokoelmat, jotka luovat hyvät edellytykset suomalais-ugrilaisen kansatieteen menestykselliselle harjoittamiselle nykyisissäkin oloissa.

Toiseksi suomalais-ugrilaisen kansatieteen tukena on suomalais-ugrilainen kielentutkimus. Kieli on kulttuurin inhimillisin osa; emme voi ajatella minkäänlaista hedelmällistä kansatieteellistä tutkimusta ilman syvällistä perehtymistä kunkin esillä olevan ilmiön kielelliseen puoleen. Sana ja sen yhteydet tuovat ratkaistavana olevaan toisen asteen yhtälöön toisen tunnetun. Suomalaiset kansatieteilijät ovat aina pyrkineet nauttimaan kielitieteen tuloksista, varsinkin ns. kulttuurisanatutkimuksesta, joka meillä on Henrik Gabriel Porthanin, August Ahlqvistin, E. N. Setälän, J. J. Mikkolan ja Y. H. Toivosen ansiosta kunakin kautena ollut korkealla kansainvälisellä huipputasolla. Eikä kielen merkitys etnologisten ilmiöiden tutkimisessa rajoitu vain kulttuurisanoihin, vaan jopa monien tapojen synty näyttää suorastaan perustuvan puhtaasti kielelliselle pohjalle. Viime vuosikymmeninä on vihdoin herätty myös yleisen kansatieteen ja sosiologian tutkijain piirissä alleviivaamaan kielen merkitystä.¹ Englantilaisien B. Malinowskin ja A. Radcliffe-Brownin perustamat koulukunnat vaativat tutkittavan luonnonkansan kielen täydellistä hallitsemista, ja amerikkalainen sosiaaliantropologia, joka vastaa meikäläistä etnologiaa, kiinnittää aivan erikoista huomiota kieleen, etenkin sen struktuuriin. Kielitieteen keinoin pääsemme pitkällekin suomalais-ugrilaisella linjalla seuraamaan muutamien kansatieteellisten seikkojen historiaa taaksepäin, mutta joka hetki on muistettava, että kulttuuri-ilmiöiden levinneisyysalueet eivät noudata kansallisuusrajoja eivätkä vaellustiet välitä kielestä. Sen sijaan perustavan tärkeitä ovat luonnonsuhteet, kauppatiet sekä uskonnolliset ja valtiolliset yhteydet. Ei missään ole olemassa ympäristöstään riippumatonta historiatonta kulttuuria, ja »kansakin» on historian

¹ Mielenkiintoisia ja hauskoja katsauksia etnologian historiaan ja eri koulukuntiin ovat: LEO J. STERNBERG *Die Ethnologie der Gegenwart. Neueste Fortschritte, wissenschaftliche Strömungen und Methoden* (Ins Deutsche übertragen von A. Byhan). *Ethnologische Studien*, Band I, Heft 4, ss. 215—258. Leipzig 1932; ALBERT BROCK-UTNE *Studiet av primitive folk*, ss. 12—91. Oslo 1938; KAJ BIRKET-SMITH *Kulturens veje* I, ss. 19—24. Kööpenhamina 1941.

luoma eikä rodun. Ei liioin ole erityistä »arjalaista» tai »germaanista» kulttuuria. Voimme kyllä puhua erityisestä suomalais-ugrilaisesta kantakielestä mutta tuskin erityisestä suomalais-ugrilaisesta kantakulttuurista.

Tältä katsantokannalta lähtien suomalais-ugrilaisen kansatieteen arvokaimpana tehtävänä ei enää voi olla tuo pystysuoraa linjaa seuraava »kulttuurin alkujuuren» tai »alkuitujen» etsiminen ja tutkiminen², kuten Albert Hämäläinen virkaanastujaisesityksessään lausui, vaan kulttuuriyhteyksien ja kulttuurikerrostumien tutkiminen. Kaikkinaisen kulttuuri on erittäin kansainvälistä, sen ilmiöiden olemukseen ja elämään kuuluu vaeltaminen kansalta toiselle. Tällä vaellusmatkalla kukin seutu ja kansa painaa siihen oman leimansa, tekee sen joko pääomaa kartuttavasti tai kuluttavasti. Siten tutkijan yhdeksi päävelvollisuudeksi muodostuu etsiä vastausta siihen, miten »maa painaa parrelleen», miten suomalainen kansankulttuuri sen ja sen ilmiön kohdalta syntyy, millä tavoin täällä yhteistä perintöä muokataan, miten suomalaiset kehittävät omaksumansa uudet piirteet kansalliseksi, luontoonsa ja luonteeseensa sopivaksi pääomaksi ja miksi ratkaisu on juuri tämä. Kulttuuriyhteyksiä etsiessämme muodostuvat meille tärkeiksi naapurit, koska meidän on osoitettava kulkutiet ja ilmiöiden maantieteelliset levinneisyysalueet. Parhaissa tapauksissa pääsemme kiinni myös aikaan ja voimme esimerkiksi saavuttaa suuren todennäköisyyden kuvaillessamme, mitkä olivat ne teknilliset uudistukset ja keksinnöt, jotka tekivät mahdolliseksi — historiallisista syistä johtuvan — karjalaisten ja myöhemmin savolaisten suuren erämaiden asuttamisen ja pysyväisen valtaamisen keskiajalla ja uuden ajan alussa. Koskemattoman aarniohongikon alistaminen viljaa kasvamaan oli erittäin huomattava teknillinen suoritus; kotoisten lehtokaskien viljely oli sen rinnalla kepeä toimitus.

Vaikka siis kansatieteellisellä tutkimuksellamme lähinnä pyrimme valaisemaan oman maamme ja jossain määrin kielisukulaistemme kansanomaisten kulttuurin historiaa, niin meillä kuitenkin on samalla hyviä mahdollisuuksia tehdä huomattavia palveluksia yleiselle kansatieteelle ja Euroopan kulttuurihistorialle. Suomalaiset ja useimmat kielisukulaistemme asuvat perifeerisillä alueilla, joista voimme tavata lähes elävänä paljon selaista, mistä Keski-Euroopassa on löydettävissä vain kalpea maininta asiakirjoissa tai mistä Bysantin tai muinaisen Etu-Aasian kulttuurimaailmassa on näkyvissä vain ohut muisto — ehkä hautalöytö. Yhdistämällä nämä kaukaisen periferian ja kulttuurikehtojen ilmiöt voimme saada kau-

² Suomalais-ugrilaisen kansatieteen alasta. Kalevalaseuran vuosikirja 13 (1933), ss. 14—15.

niin kokonaiskuvan. Myös keskenään suomalais-ugrialaisten kansojen ilmiöitä vertaillen ja lähimmät naapurialueet huomioonottaen saatamme päästä yleiseltä kannalta kaukaisten aikojen kulttuurien valaisemiseksi varsin huomattaviin tuloksiin. Erityisesti Sirelius ja Ilmari Manninen ovat sen tutkimuksillaan osoittaneet.

Tällä tavoin kehiteltynä suomalais-ugrilainen kansatiede lähestyy entistä enemmän kulttuurihistoriaa. Voimme lyhyesti sanoa: lainoja ja kulttuuriyhteyksiä tutkimalla meikäläisen kansatieteen tulee osoittaa, mitä sen edustamalla alueella, lähinnä Suomessa, on ominta ja omaperäistä, on suomalaisinta.

KUSTAA VILKUNA